

Projektbeskrivning

Sökande: Kerstin Bartholdsson, Förvaltningshögskolan, Göteborgs universitet

Medsökande: Hanna Sofia Johansson, Sociologiska institutionen, Stockholms universitet

Projekttitel: "Engagemang och expertis – aktivisters betydelse i vindkrafts- och kärnkraftsfrågor"

Sammanfattning

Världen står idag inför den kanske största utmaningen genom tiderna: att skapa ett hållbart samhälle där koldioxidutsläppen minskar och den globala uppvärmningen stoppas. I planeringen av det hållbara samhället är energiförsörjningen en av de största frågorna. En hållbar energiproduktion är av stor betydelse för Sverige då vi har den femte största energianvändningen per capita i världen. För att möta energibehovet har Alliansregeringen ingått en överenskommelse om en långsiktig och hållbar energi- och klimatpolitik. Överenskommelsen innebär att andelen förnyelsebar energi år 2050 ska vara minst 50 procent av den totala energianvändningen. Vindkraft framhålls som den mest intressanta förnyelsebara energikällan, men även stora satsningar på upprustning av kärnkraftverken efterfrågas. Som en följd av energipolitiken investerar statligt ägda Vattenfall stora resurser på upprustning av kärnkraftsreaktorer. Detta sätter press på reaktorägarna att presentera en säker metod och plats för slutförvar av kärnavfallet. Flera stora energiaktörer som Vattenfall och Göteborg Energi satsar stora resurser på nya vindkraftverk. Samtidigt som det finns ett stort nationellt politiskt stöd, hörs lokala protester mot vindkraftverk i den egna närmiljön. Detta skapar en spänning mellan nationella energiintressen och lokala intressen att bevara närmiljön. På liknande sätt kan en konflikt mellan det nationella intresset för kärnkraft och ett slutförvar kontra lokala miljöintressen uppstå.

Utifrån sett kan vindkraft framstå som mindre kontroversiellt än kärnkraft, som innebär stora risker vid eventuellt radioaktivt läckage, men tidigare studier visar att det finns stort lokalt motstånd mot vindsnurror. Etablering av vindkraftverk kräver tillstånd från lokala beslutsfattare. På så sätt kan tjänstemän och politiker i stor utsträckning styra vindkraftsplaneringen. Etablering av kärnteknisk verksamhet kräver förutom lokalt stöd även tillstånd av Miljödombstolen och regeringen. Utöver dessa grupper utgör miljöorganisationer som arbetar för eller mot etablering av vindsnurror och kärnteknisk verksamhet viktiga aktörer. Miljöaktivister framställs ofta som okunniga och teknikfientliga, men det finns också indikationer på att de besitter alternativ kunskap samt att deras engagemang kan bidra till bättre energi- och planeringsbeslut. Det är mot denna bakgrund som miljöorganisationerna enligt Miljöbalken intar en särställning i beslutsprocessen då de har möjlighet att överklaga domar och beslut om tillstånd, godkännande eller dispens (Miljöbalken 16 kap. §13).

Syftena med studien är dels att studera hur olika aktivister arbetar med energifrågor, dels att undersöka hur deras engagemang påverkar planering och uppförande av kärnkraft- respektive vindkraftverk. Studiens övergripande fråga är:

- *Hur arbetar aktivister i organisationer med vindkrafts- och kärnkraftsfrågor?*

Dessutom undersöks följande:

- *Vilka likheter och skillnader finns det i aktivisternas engagemang i vindkrafts- och kärnkraftsfrågor?*
- *Vilka likheter och skillnader finns det i hur aktivisterna använder olika former av kunskap i sitt engagemang i vindkrafts- och kärnkraftsfrågor?*

Som analytiskt ramverk används teorier om eldsjälur och expertis. Med eldsjäl avses en person som har en brinnande entusiasm och är en ivrig förespråkare för en idé. Eldsjälur, såväl allmänhet som anställda inom miljöförvaltningar, har i tidigare studier visat sig ha stor betydelse i det lokala miljöarbetet. Vedung menar att eldsjälur är en av de faktorer som påverkar den offentliga verksamhetens resultat och genom dessa starkt engagerade människor får styrningen större genomslag. Utöver engagemang, kräver etablering av energianläggningar stora expertkunskaper. Collins och Evans argumenterar för att det finns två sorter expertis, certifierad expertis och erfarenhetsbaserad expertis, och att dessa är likvärdiga. Genom att kombinera eldsjälsteorin med expertteorin blir det möjligt att undersöka huruvida tjänstemän och aktivisters engagemang kan klassificeras som eldsjälarbete samt vilken form av expertis de tillskrivs.

Ansökan ”Engagemang och expertis – aktivisters betydelse i vindkrafts- och kärnkraftsfrågor” utgör en delstudie i ett större projekt ”Engagemang och experts.” Inom föreliggande delstudie planeras 10-15 intervjuer med vindkraftsaktivister att genomföras. I studien ingår också 10 intervjuer med kärnkraftsaktivister från en pågående delstudie i projektet ”Engagemang och expertis”. Dessutom används skriftliga dokument såsom remissvar, utredningar och aktörernas egna skrifter.

Delstudien är beräknat att pågå 10 månader under år 2011.

Sammanfattningsvis är forskningsresultat från studier av aktivisters engagemang och expertis i tekniskt komplicerade energi- och miljöfrågor intressanta både ur ett demokratiskt perspektiv och ett planeringsperspektiv. Sådana studier bör vara av intresse för beslutsfattare, tjänstemän och miljöorganisationer, men även för företag som arbetar med energifrågor. Vidare bidrar sådana studier till nya perspektiv på betydelsen av aktivisters engagemang och expertis i energiproduktionen.

Kerstin Bartholdsson – projektledare
Hanna Sofia Johansson – projektmedarbetare

Bilagor

Bilaga 1 Projektbeskrivning

Bilaga 2 Beskrivning av delstudierna 2 och 3

Bilaga 1. Projektbeskrivning

Problemet, dess bakgrund och avgränsning

Världen står idag inför den kanske största utmaningen genom tiderna: att skapa ett hållbart samhälle där koldioxidutsläppen minskar och den globala uppvärmningen stoppas. I omställningen till det hållbara samhället är en av de stora frågorna hur energiförsörjningen ska lösas. Kravet är att produktionen av energi inte ska bidra till koldioxidutsläpp, vilket har medfört att debatten handlar allt mer om förnyelsebar energi samtidigt som stödet för kärnkraftsutbyggnad ökar bland såväl politiker som allmänhet. På nationell nivå har den svenska regeringen antagit 16 miljömål som ett led i att uppnå hållbar utveckling. Bland dessa miljömål lyfts energiproduktionen fram som centralt genom målet *Begränsad klimatpåverkan*.¹ Begränsad klimatpåverkan innebär att:

Halten av växthusgaser i atmosfären ska i enlighet med FN:s ramkonvention för klimatförändringar stabiliseras på en nivå som innebär att människans påverkan på klimatsystemet inte blir farlig. Målet ska uppnås på ett sådant sätt och i en sådan takt att den biologiska mångfalden bevaras, livsmedelsproduktionen säkerställs och andra mål för hållbar utveckling inte äventyras. Sverige har tillsammans med andra länder ett ansvar för att detta globala mål kan uppnås.²

Genom målet *Begränsad klimatpåverkan* skapas en tydlig koppling mellan miljöhänsyn och energiproduktion. Miljömålet leder till en efterfrågan av en energiproduktion som inte bidrar till utsläpp av växthusgaser. Kraven på den framtida energiproduktionen sammanfattas av Energimyndigheten enligt följande:

Energiförsörjningen är ett nyckelområde i arbetet med att ställa om Sverige till ett hållbart samhälle. Det handlar om satsning på energiförsörjning, energisparande, energieffektivisering, förnybar energi och effektiv energiteknik.³

En hållbar energiproduktion är av stor betydelse för ett land som Sverige då vi har den femte största energianvändningen per capita i världen.⁴ Detta innebär att såväl hushåll som företag är beroende av en stabil tillgång på 'billig' el. Hur energiförsörjningen är organiserad är därför en viktig samhällsbyggnadsfråga. En viktig del av energiproduktionen utgörs av elproduktion och det är denna del av energisektorn som vi fokuserar på. För att kunna möta det stora energibehovet slöt alliansregeringen i februari 2009 en överenskommelse om en långsiktig och hållbar energi- och klimatpolitik.⁵ I mars 2010 följdes överenskommelsen upp med ett önskemål om att elbolagen ska bygga nya kärnkraftsreaktorer.⁶ Av 2009 års överenskommelse framgår att andelen förnyelsebar energi år 2050 ska vara minst 50 procent av den totala energianvändningen.⁷ Detta ska jämföras med att de förnyelsebara energikällorna år 2008 uppgick till drygt 30 procent. Den största förnyelsebara energikällan utgörs av vattenkraft, som står för drygt 11 procent av energiproduktionen. Bland den förnyelsebara energin framhålls ofta vindkraft som den mest

---

¹ De 16 nationella miljömålen är: Begränsad klimatpåverkan, Frisk luft, Bara naturlig försurning, Giftfri miljö, Skyddande ozonskikt, Säker strålmiljö, Ingen övergödning, Levande sjöar och vattendrag, Grundvatten av god kvalitet, Hav i balans samt levande kust och skärgård, Myllrande våtmarker, Levande skogar, Ett rikt odlingslandskap, Storslagen fjällmiljö, God bebyggd miljö och Ett rikt djur- och växtliv.

² <http://www.naturvardsverket.se/sv/Sveriges-miljomal--for-ett-hallbart-samhalle/> (2010-11-04).

³ Statens Energimyndighet (2009) s. 26.

⁴ Statens Energimyndighet (2009) s. 88. De länder som har högre energianvändning per capita är: Island, Norge, Kanada och Finland.

⁵ Förordning (2009:893) och Proposition 2008/09:163.

⁶ Käinz Rognerud (2010-03-19).

⁷ Statens Energimyndighet (2009) s. 8. Med förnyelsebar energi avses vind-, vatten- och vågkraft, solenergi och biogas.

intressanta källan. Preferensen för vindkraft märks också genom att regeringen mellan den 1 juli 1991 - 1 juli 1996 satsade 250 miljoner i investeringsbidrag till vindkraft.⁸ I dagsläget utgörs cirka 0.3 procent av energiproduktionen av vindkraft. Den största energikällan utgörs av olja och den nästa största av kärnkraft. Dessa energislag utgör cirka 30 procent vardera.⁹

Bakgrund

De två energislag som regeringen har framhållit som centrala för energiproduktion är kärnkraften och vindkraften. När det gäller synen på kärnkraften så har både det allmänna och politiska stödet ökat och 1970- och 1980-talens stora protester har avklingat.¹⁰ Den nuvarande alliansregeringen har uttalat att kärnkraften kommer att vara en viktig del av svensk energiproduktion under överskådlig framtid. För att detta ska vara möjligt krävs en rejäl upprustning av existerande kärnkraftverk. Utöver upprustning av existerande tio reaktorer vill alliansregeringen också genomföra en lagändring i *Lag (1984:3) om kärntechnisk verksamhet* så att nybyggnation blir möjlig.¹¹

Ett argument för kärnkraft är att den inte genererar koldioxidutsläpp och därmed är klimatvänlig. En förutsättning för stödet för kärnkraft är att det finns en säker lösning på omhändertagandet av de radioaktiva restprodukterna (kärnavfallet). Det finns därför en stark koppling mellan upprustning av nuvarande reaktorer, en eventuell framtida utbyggnad av kärnkraften, och en lösning på avfallsfrågan. Sverige och Finland ses ofta som föregångsländer när det gäller omhändertagandet av kärnavfall.¹² Sedan juni 2009 genomförs en detaljstudie för ett slutförvar för kärnavfall i Östhammars kommun, nära Forsmarks kärnkraftverk. Noterbart är att det finns stort lokalt stöd i Östhammar för ett slutförvar i kommunen, medan nationella miljöorganisationer som Svenska Naturskyddsföreningen och Miljöförbundet Jordens Vänner ofta kritiserar den pågående kärnavfallsprocessen.¹³ Detta engagemang ska ställas mot Miljövänner för kärnkrafts arbete för mer kärnkraftsproducerad svensk el.

Som en följd av det politiska stödet för kärnkraft investerar statligt ägda Vattenfall fram till och med år 2016 cirka 25 miljarder för att rusta upp fem reaktorer i Ringhals och Forsmark. På så sätt planerar bolaget att anpassa reaktorerna till nya säkerhets- och miljökrav. Investeringarna innebär att reaktorernas produktion ökar med cirka 8 TWh fram till år 2016. Detta motsvarar lika mycket som Vattenfalls nuvarande sju reaktorer producerar i dagsläget.¹⁴ Uppgraderingen av reaktorerna sätter ytterligare press på reaktorägarna att både producera säker el och presentera en säker metod och plats för slutförvar av kärnavfallet.

När det gäller vindkraft föreslår alliansregeringen att 70 miljoner anslås till marknadsintroduktion för vindkraft mellan åren 2010 och 2012. Särskilda medel för vindkraftsutbyggnad avsattes i 2009 års budgetproposition. Sammantaget planerar regeringen att vindkraften ska motsvara 25-30 TWh till år 2020, vilket är 15 gånger mer än år 2009. För att tillgodose detta önskemål krävs att cirka 2 000 vindkraftverk byggs de närmaste 10 åren.¹⁵ Satsningen på vindkraft har dock pågått under flera år.¹⁶ Som en följd av det tydliga politiska stödet för vindkraften bygger Vattenfall för närvarande åtta vindkraftparker i sex länder. Genom denna satsning kommer företaget att fördubbla sin vindkraftsproduktion till år 2011. Sammanlagt planerar Vattenfall bara i Sverige att

---

⁸ Motion 1990/91:N446.

⁹ Statens Energimyndighet (2009) ss. 58 och 63.

¹⁰ Holmberg (2009) s. 5. Undersökningen visar att andelen svenskar som vill avskaffa kärnkraften har sjunkit från 75 procent till 31 procent mellan åren 1986 och 2008.

¹¹ Statens Energimyndighet (2009).

¹² Kojo och Litmanen (2009) och Sundqvist (2002).

¹³ Johansson (2008) och Vigsø (2009).

¹⁴ www.vattenfall.se (2010-03-03).

¹⁵ Statens Energimyndighet (2009) s. 9 och Olofsson (2010-03-02).

¹⁶ Proposition 2005/06:143 och Vindkraftsutredningen (1998).

bygga tre vindkraftsparker till havs och 16 parker på land.¹⁷ Vattenfall är inte ensamma om att satsa stora resurser på vindkraft, utan även till exempel Göteborg Energi planerar att satsa stora resurser de närmsta åren.¹⁸ Samtidigt som det finns ett stort nationellt politiskt stöd hörs ofta lokala protester mot vindkraftverk i den egna närmiljön. På så sätt uppstår en spänning mellan nationella energiintressen och lokala intressen att bevara närmiljön intakt. Detta kan jämföras med konflikten mellan det nationella intresset för kärnkraftsel och ett slutförvar kontra lokala miljöintressen.

För att kunna bygga vindkraftverk krävs tillstånd från lokala beslutsfattare i enlighet med den kommunala självstyrelsen. Detta innebär att lokala politiker i stor utsträckning kan styra planeringen och därmed vindkraftens utveckling. Den lokala hanteringen har i många fall bidragit till utdragna tillståndsprocesser och stora variationer av hanteringen av ansökningar att bygga vindkraftverk mellan kommunerna. Ett sätt att komma förbi problemet med kommunalt motstånd är att utpeka ett område som riksintresse för vindkraft. Detta innebär att kommunen måste ta hänsyn till detta intresse i sin översiktsplanering. Utifrån sett kan vindkraft framstå som mindre kontroversiellt än kärnkraft, som innebär stora risker vid eventuellt radioaktivt läckage. Tidigare studier visar dock att det finns stort folkligt motstånd mot vindsnurror bland lokalbefolkningen.¹⁹ I artikeln "Wind Power Planning in Three Swedish Municipalities" (2003) drar Khan slutsatsen att vindkraftverk ses som något kontroversiellt hos lokalbefolkningen, intressegrupper och lokala beslutsfattare. För att ta tillvara sina intressen har lokala grupper gått samman och bildat Föreningen Svenskt Landskapskydd. Samtidigt arbetar Sveriges Energiföreningars Riksorganisation (SERO) för att driva på utvecklingen av förnyelsebar energi. SERO deltar också i kärnavfallsprocessen och är en av de föreningar som erhållit ekonomiskt stöd för att delta i och granska denna. Även i Naturskyddsföreningen och Miljöförbundet Jordens Vänner finns medlemmar som engagerar sig i vindkraftsfrågor.

För att få tillstånd att uppföra en kärnteknisk anläggning, ett kraftverk eller ett slutförvar, räcker det inte med kommunalt tillstånd eftersom kärnteknisk verksamhet enligt miljöbalken klassificeras som verksamhet med stor miljöpåverkan.²⁰ Detta innebär att verksamhetsutövaren måste få tillstånd av både Miljödombstolen och regeringen för att få uppföra en kärnteknisk anläggning. Tillståndsprocessens utformning innebär alltså att den kommunala självbestämmanderätten kan åsidosättas. Uppförande av en sådan anläggning mot lokalbefolkningens vilja förefaller dock föga troligt. Om det blir aktuellt med fler reaktorer kommer dessa sannolikt att lokaliseras vid något av de kärnkraftverk som redan existerar. Opinionsundersökningar visar också att det finns ett starkt lokalt stöd för existerande reaktorer.

Som framgår ovan finns det flera gemensamma faktorer som påverkar möjligheterna att bygga vindkraftverk och kärntekniska anläggningar. Båda är till exempel beroende av politiskt stöd både på nationell och på lokal nivå för att ses som legitima. Tidigare kärnavfallsstudier har också visat på vikten av lokalt engagemang och kunskap som viktiga faktorer för att en kommun ska ses som lämplig för en etablering.²¹ Det är rimligt att anta att detta även gäller etablering av vindkraftverk. Likaså krävs det lokalt engagemang för att stoppa en etablering av icke-önskvärda etableringar. Det tydligaste exemplet på detta är Rädda Kynnefjäll-aktionen där lokalbefolkningen vaktade delar av fjället dygnet om i 20 år för att förhindra undersökningar i syfte att bygga ett slutförvar för kärnavfall.²² För att få tillstånd att bygga såväl större vindkraftsparker som kärnkraftverk krävs

---

¹⁷ www.vattenfall.se (2010-03-03).

¹⁸ www.goteborgenergi.se (2010-11-02).

¹⁹ Klintman och Waldo (2008) s. 16.

²⁰ SFS *Miljöbalk* (1998:808).

²¹ Johansson (2008) och SOU 2002:46.

²² Lidskog (1994). Rädda Kynnefjäll är världens längsta miljöprotest.

också tillstånd av Miljödostolen. Sådant tillstånd föregås av en samrådsprocess som drivs av verksamhetsutövaren. Till samrådsprocessen bjuds berörda parter in. Exempel på sådana parter är kommuner, närboende, ideella föreningar och intresseorganisationer. I enlighet med Miljöbalken kan organisationer med minst 2 000 medlemmar som har varit verksamma i tre år överklaga Miljödostolens beslut. Detta ger miljöorganisationerna en särställning i planeringsprocessen. Även sakägare kan överklaga beslutet.²³

Som framgår ovan utgör politiker och lokalbefolkning viktiga aktörer i planprocesser, men även andra aktörer har stor betydelse. Utifrån miljöorganisationernas särställning utgör de ett intressant studieobjekt i planeringsprocesser, men även aktörer i andra organisationer som engagerar sig i planeringen är intressanta att studera. Ytterligare en intressant aktörsgrupp är kommunala tjänstemän då dessa utreder och förbereder underlag till de beslut lokalpolitiker fattar. I den här kontexten är det relevant att studera olika aktörer som har påverkansmöjligheter på beslut och genomförande för att se hur dessa aktörer använder sin kunskap och sitt engagemang. Det ligger också i linje med tidigare studier som visar att engagerade tjänstemän har betydelse för hur framgångsrikt det lokala miljömålsarbetet bedrivs.²⁴ I exempelvis Bartholdsson (2009) visas att det behövs engagerade personer, eldsjälur, som driver miljömålsarbetet framåt. Lokala tjänstemän, i den mån de är eldsjälur, behövs för ett framgångsrikt lokalt miljömålsarbete.²⁵ På liknande sätt kan man anta att det inom miljörelserna finns personer som brinner för miljömålsarbete och därmed vill påverka planeringsfrågor.

När det gäller tidigare studier om kärnkraft och kärnavfall framgår det att en viktig aspekt för vilken legitimitet aktörerna som deltar i arbetet har, är vilken kunskap andra aktörer tillskriver dem. Även vindkraftsbygge kräver stora tekniska kunskaper liksom kunskaper om lokala miljövärden. Detta utgör en lämplig grund för en komparation mellan vindkraft och kärnkraft. Med kunskap avses dels hur mycket kunskap, dels vilken form av kunskap aktörerna besitter.²⁶ Med olika former av kunskap avses dels certifierad kunskap, dels kunskap som erhållits genom erfarenhet. I alla de kommuner som varit aktuella att hysa ett kärnavfallslager har lokala grupper för eller emot ett förvar på den egna orten startats. På liknande sätt har det startats lokala opinionsgrupper i kommuner där vindkraftsparker är planerade. Dessutom har nationella miljöorganisationer engagerat sig i energifrågor under flera år. Inte sällan avfärdas miljöaktivisternas engagemang med att de saknar (formell) kunskap om energifrågor.

Sammantaget kan sägas att det finns stora likheter mellan vindkraft och kärnkraft. Båda ses som klimatsmarta energikällor, båda har stort politiskt stöd och innebär att lokala och nationella intressen ställs mot varandra. Vidare kan vindkrafts- och kärnkraftsfrågor beskrivas som kunskapsintensiva, då båda kräver stort tekniskt kunnande.

Syften och frågeställningar

Projektet syftar för det första till att studera vilka metoder och argument engagerade miljöaktivister använder för att påverka etableringen av nya energianläggningar. Det andra syftet är att undersöka hur aktivisternas engagemang och kunskap kan tas tillvara i planerings- och etableringsprocesser av sådana anläggningar. Ett tredje syfte är att på olika sätt sprida forskningsresultaten till såväl forskarvärlden som allmänheten och energindustri. Detta kommer att ske genom en vetenskaplig artikel, ett bokkapitel i en populärvetenskaplig bok samt via internationella konferenser. Mer om hur projektet ska redovisas presenteras under rubriken ”Rapportering och information”.

---

²³ SOU 2002:46 ss. 56f.

²⁴ Bartholdsson (2009) och Norén Bretzer, Forsberg & Bartholdsson (2006).

²⁵ Bartholdsson (2009), Forsberg (2002) och Wickenberg (1999).

²⁶ Johansson (2008) och SOU 2002:46.

Utifrån syftena och avgränsningen till vindkrafts- och kärnkraftsanläggningar formuleras följande frågor:

- *Hur arbetar aktivister i organisationer med vindkrafts- och kärnkraftsfrågor?*
- *Vilka likheter och skillnader finns det i aktivisternas engagemang i vindkrafts- och kärnkraftsfrågor?*
- *Vilka likheter och skillnader finns det i hur aktivisterna använder olika former av kunskap i sitt engagemang i vindkrafts- och kärnkraftsfrågor?*

Idéer, förslag till lösningar och analytiskt ramverk

Det finns många idéer och bilder av de engagerade miljöaktivisterna. Ofta ses de som okunniga bakåtsträvare och som teknikfientliga. Mer sällan anses miljöaktivister besitta relevant kunskap och som miljöexperter. I föreliggande studie studeras om det finns vägar för att ta tillvara engagemanget och eventuella kunskap och om det kan tillföra något positivt i planering och etablering av nya energianläggningar. Ett inkluderande av aktivisternas engagemang och kunskap skulle kunna bidra med ökad förståelse av deras ståndpunkter och aktiviteter, något som skulle kunna gagna framtida etableringar av energianläggningar. För att kunna studera om miljöaktivisternas arbete används ett analytiskt ramverk bestående av två delar. Den första delen består av eldsjälsteori och den andra delen av teorier om expertbegreppet.

Eldsjälar

Tidigare forskning visar att engagerade personer kan vara en tillgång eller kanske till och med en förutsättning för framgångsrikt miljömålsarbete.²⁷ Lokala miljötjänstemän har som alla andra yrkesgrupper ett liv utanför yrkesrollen och de erfarenheterna och kunskaperna tar de med sig in i rollen som tjänstemän. Förutom kunskaper och erfarenheter kan också ett engagemang för sakfrågan finnas hos personen. Mycket engagerade personer inom miljöområdet, gröna eldsjälar, kan beskrivas som personer som inte bara jobbar inom miljöområdet. De lever också som de lär, är miljömedvetna, engagerade, uthålliga och fast förankrade i sin övertygelse om att genom vårt eget beteende kan vi vända utvecklingen från en annalkande miljökatastrof till en ur flera aspekter bättre och rättvisare värld.

Benämningarna på engagerade personer varierar i litteraturen, det pratas om entreprenörer, förändringsagenter, fanatiker, entusiaster och så vidare, men den vanligaste är nog 'eldsjäl'. Enligt *Nationalencyklopedin* är en eldsjäl en person med brinnande entusiasm för någonting. I andra ordböcker kan man finna förklaringar som att det är en person med ett starkt positivt intresse eller en gudomlig inspiration. I engelskspråkig litteratur används ibland ordet 'zealots' för ivriga förespråkare av en idé.²⁸ Selotens beteende har sitt ursprung i den smala eller trångsynta hållningen som kännetecknar religiösa grupper med en obeveklig energi för sakens skull.²⁹ Philips (1998) beskriver eldsjälar som personer som engagerar sig starkt i en aktivitet eller verksamhet och drivs av brinnande entusiasm. Enligt Vedung (1998) är en eldsjäl en engagerad medborgare och medmänniska. Vedung menar att eldsjälar är en av de faktorer som påverkar den offentliga verksamhetens resultat och genom dessa starkt engagerade människor får styrningen större genomslag. Förekomsten av eldsjälar har betydelse för politikens genomförande men eldsjälarna kan också medföra problem. Om eldsjälen försvinner kommer projektet av sig. Eller omvänt om en eldsjäl kommer in i verksamheten tar arbetet fart. Wickenberg (1999) beskriver eldsjälen som

---

²⁷ Bartholdsson (2006) Bartholdsson (2009), Forsberg (2002) och Wickenberg (1999).

²⁸ Ordet zealots eller seloter, ivrare, härstammar från en judisk fromhetsrörelse under första århundradet efter Kristus. Selotismen var en handlingsinriktad ibland fanatisk religiös mentalitet, som fanns inom flera judiska riktningar. www.ne.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=303250&i_word=selot (2010-11-04).

²⁹ Downs (1967).

en person som vill ”påverka och handla för att åstadkomma något resultat och/eller för att producera mening för sig själv och/eller andra i organisationen/sammanhanget /.../, där han-hon har en roll /.../”³⁰

I litteraturen kring lokalt miljöarbete förekommer eldsjälarna exempelvis i studier om Agenda 21 där förekomsten av eldsjälarna beskrivs som en faktor som överskuggar alla andra faktorer i betydelse. I kommuner där eldsjälarna tagit sig an vissa projekt har Agenda 21-arbetet oftast blivit mer framgångsrikt. Det kan dock inte vara vilken eldsjäl som helst utan personen måste vara både kompetent och drivande och kunna lyssna på sina medmänniskor och arbeta framåt.³¹ I en undersökning om hur miljöfrågan initierades av personalen inom skolan konstaterades att personligt intresse och engagemang har stor betydelse. Studien spårade olika påverkansprocesser, inom miljöarbetet i skolan med syftet att med vetenskapliga metoder undersöka hur miljöfrågan har initierats av vuxna i den enskilda lokala skolan. Tre påverkansströmmar kunde urskiljas, två uppifrån genom skollagens miljötillägg och Agenda 21 och en underifrån genom det miljöintresse som förmedlades genom engagerad personal, eldsjälarna. Eldsjälarna tog med sig sina personliga värderingar in i skolans arbete. Resultatet visade att ”den individuella, personliga värdebaser, viljan, känslorna och engagemanget spelar en stor och sannolikt avgörande roll för deras miljöarbete.”³² I en studie om den politiska utmaningen som hållbar utveckling innebär konstaterades att det lokala miljöarbetet bygger på frivilliga initiativ där varje kommun fritt kan bestämma inriktning och arbetsformer visade sig att en helt nödvändig faktor för att politiska processer för hållbar utveckling ska utvecklas är förekomsten av eldsjälarna.³³

Ordet, eldsjäl, har oftast en positiv laddning, det syftar på en person som tar sig an en ’god’ sak. Men en eldsjäl kan också vara negativ om eldsjälarna brinner ensam för sin egen skull, om det är en person som agerar känslomässigt engagerat men oreflekterat. Risken är att det med tiden blir socialt tomt och ödsligt kring den negativa typen av eldsjäl. Däremot den positiva typen av eldsjälarna brinner förutom för sin egen skull också för det kollektiva goda, det universella och allmänna. Den personen är också genom sitt samspel med andra människor förankrad i organisationen och har ett medvetet demokratisk, moraliskt och etiskt förhållningssätt. Den positiva eldsjälarna har klart för sig varför han eller hon brinner samt vart hon och organisationen är på väg och vad de vill uppnå.³⁴ Eldsjälarna är viktiga för spridning av nya tankar och idéer, de är handlingskraftiga, de drivs av övertygelse och de tar ansvar. Litteraturen ovan visar exempel på att dessa personers insatser vid flera tillfällen har visat sig vara den viktigaste enskilda faktorn bakom just framgångsrikt miljöarbete.

I denna studie ämnar vi inte bara undersöka vilken roll aktörers engagemang spelar för etablerandet av energislåg, utan även vilken roll eventuella expertkunskaper spelar. Huvudargumentet för denna kombination är att energietableringar kräver expertkunskaper och att det är intressant att se hur aktörerna motiverar sitt engagemang, känslomässigt eller utifrån ett kunskapsintresse.

Experter

Tidigare forskning har visat att gränsen mellan vetenskap – icke-vetenskap och expert - lekman är historiskt och socialt skapade.³⁵ Gränserna är helt enkelt medvetet eller omedvetet framdrivna av olika aktörer och deras interaktion. Detta gör att gränsdragningarna mellan olika aktörskategorier kan studeras som sociala konstruktioner och analyseras som ett resultat av sociala strategier. På så

---

³⁰ Wickenberg (1999) s. 459.

³¹ Bennulf (1998).

³² Wickenberg (1999).

³³ Forsberg (2002).

³⁴ Philips (1998).

³⁵ Collins och Evans (2002) och Gieryn (1999).

sätt blir det viktigt med empiriska studier av hur aktörer försöker uppnå konsensus om gränser och hur eventuell konsensus används av samhällsaktörer för att konstruera gränser mellan vetenskap och icke-vetenskap.³⁶

Aktiviteten att upprätta och försvara en viss gräns mellan vetenskap och icke-vetenskap, inkluderat ambitionen att övertyga andra aktörer om att denna gräns är den riktiga, kallas 'gränsarbete'. Detta gränsarbete är i sig något ofrånkomligt eftersom människan är en klassificerande och därmed gränsdragande varelse. Begreppet gränsarbete myntades av sociologen Gieryn för att möjliggöra ett empiriskt studium av vetenskapens gränser.³⁷ Andra forskare har sedan applicerat begreppet på gränsen mellan expert och lekman.³⁸

Ett viktigt syfte med gränsarbete är således att övertyga andra aktörer att den egna gränsdragningen är den rätta. Den aktör som lyckas skapa stöd för sin gränsdragning har mycket att vinna. Ur ett sociologiskt perspektiv finns det ingen naturlig eller självklar gräns mellan vem som ska ses som expert respektive lekman eller vetenskap eller icke-vetenskap. I stället är det en sociologisk uppgift att undersöka varför en viss syn på gränsen mellan expert och lekman etableras och vinner gehör och vilka konsekvenser detta får för en frågas samhälleliga hantering.

Försök till gränsdragningar kan också ses när det gäller vilka aktörer som erhåller status som experter respektive icke-experter. Collins och Evans har föreslagit en ny syn på expertbegreppet. De utgår från den övergripande definitionen av expert som en person som tillförskaffat sig kunskap och erfarenhet om en speciell fråga eller område, snarare än en person med en viss examen eller tillhörig en viss institution. Collins och Evans menar att det är viktigt att studera vilka aktörer som erhåller expert- eller lekmanstatus, det vill säga hur aktörer tillskrivs status som expert eller icke-expert.³⁹ Aktörers försök att kategorisera varandra som 'experter' eller 'lekmän' kan studeras som gränsarbete. Genom att kombinera expertbegreppet med gränsarbetsbegreppet blir det möjligt att empiriskt studera hur energiaktörer agerar för att tillskriva varandra status som expert respektive lekman.

Collins och Evans nöjer sig inte med att studera vilken aktör som definieras som expert, utan menar även att det är av intresse att studera olika former av expertis. Den första expertgruppen består enligt dem av personer som har certifikat på sin kunskap. Den andra gruppen består av erfarenhetsbaserade experter. Dessa experter, har liksom certifierade experter, erhållit sin kunskap genom lång och relevant erfarenhet eller djupt engagemang inom ett område. Genom att inkludera olika former av expertis, menar Collins och Evans att olika aspekter av en fråga fångas upp.⁴⁰

Förhandlingen om vilken aktör som ska tillhöra någon av expertkategorierna eller som tillskrivs status som lekman, kan studeras som gränsarbete. På så sätt blir det en öppen fråga vilken aktör som definieras som energiexpert eller energilekman. På liknande sätt kan gränsarbetsbegreppet användas för att studera hur en person tillskrivs status som eldsjäl. Eldsjälen kan definieras som eldsjäl av andra eller uppleva sig själv som eldsjäl. När omgivningen pekar ut eldsjälar kan de ses som positiva eller negativa medan personen som ser sig själv som eldsjäl oftast har det gemensamma bästa för ögonen. Eldsjälarna menar själva att engagemanget i miljöarbetet är viktigare än utbildning. Genom att kombinera eldsjälsteorin med expertbegreppet blir det möjligt att studera i vilken grad engagemang och kunskap hör ihop i energifrågor. Detta är intressant inte

---

³⁶ Gieryn (2002) ss. 393-406.

³⁷ Bowker och Leigh Star (1999) och Gieryn (1999) ss. 4 & 6.

³⁸ Johansson (2008) och Sundqvist (2002).

³⁹ Collins & Evans (2002) ss. 237ff och 249.

⁴⁰ Collins & Evans (2002).

minst med tanke på att tjänstemän ofta ses torrt kunskapsmässiga medan aktivister ofta ses som emotionellt engagerade och visionära men utan kunskap.

Samhällsvetenskaplig forskning fokuserar sällan lika tydligt på förslag på lösningar som naturvetenskaplig och teknisk forskning, men kan ändå ge relevant underlag för energiaktörer.

1) *Analys av två centrala energifrågor*

Vindkraft och kärnkraft lyfts fram i debatten som två centrala energislag för den framtida energiförsörjningen. Både vind- och kärnkraft ifrågasätts av olika grupper och genom den här studien tillförs kunskap om hur etablering av förnyelsebar energi påverkas av olika aktörer. Att jämföra arbetet med dessa båda energislag är väldigt aktuellt och angeläget, både ur ett miljö- och samhällsplaneringsperspektiv. För varje dag framstår uppvärmningen av jordklotet som ett allt akutare problem, som måste få en lösning. Samtidigt behöver både samhället och medborgarna en stabil tillgång på energi som produceras utan att tillföra koldioxid till atmosfären.

2) *Kunskap om centrala aktörers roll i miljö- och energifrågor*

I de fall samhällsvetenskapliga studier av energietableringar genomförs, tenderar de att fokusera på beslutsfattaress roll. Vidare tenderar de att fokusera på vad som sker på traditionella politiska arenor (till exempel i riksdagen och i kommunfullmäktige). Genom att i stället fokusera på miljöaktivisternas roll bidrar studien till ökad kunskap om hur icke-parlamentariska aktiviteter påverkar energiplaneringen. Vidare bidrar studien till ökad kunskap om grunden för aktivisternas engagemang och vilken form av kunskap de motiverar engagemanget med. Ingen tidigare studie om kärnkraftsaktivisternas roll har genomförts och få studier om vindkraftsaktivister har genomförts. Kunskap om aktivisters betydelse i vindkrafts- och kärnkraftsfrågor kan sedan användas för att studera etablering av andra förnyelsebara energislag.

3) *Möjlighet till lärdomar för olika aktörer som planerar utbyggnad av olika energianläggningar*

Genom en jämförelse av aktörers vindkrafts- och kärnkraftsarbete genererar vår studie viktig kunskap för olika aktörer som arbetar med etablering av energiproduktion. Vidare kan även bolag som bereder underlag åt och bygger energianläggningar åt till exempel Göteborg Energi dra nytta av resultatet. Projektet bidrar också med kunskap om hur tekniskt komplicerade energiprojekt kan förstås som ett samspel mellan aktörers engagemang och expertis.

Sammanfattningsvis är forskningsresultat från studier av etablering av energiproduktion intressanta både ur ett demokratiskt perspektiv och ur ett samhälls- och miljöperspektiv. Sådana studier bör vara av intresse för företag som bedriver liknande verksamhet, för kommuner som berörs av planerade etableringar samt för beslutsfattare. Vidare bidrar vår studie till nya perspektiv på aktivisters deltagande och kunskap i miljö- och planeringsfrågor.

Tids- och resursplan

Tillvägagångssätt

”Engagemang och expertis – aktivisters betydelse i vindkrafts- och kärnkraftsfrågor” ingår i ett större projekt som bygger på tre olika delstudier. Projektet drar nytta av insamlat material från delstudie 1. Dessutom innebär delstudie 2, *Engagemang och expertis – om betydelsen av aktivisters betydelse i vindkrafts- och kärnkraftsfrågor*, insamlande av nytt material. Det nyttjade materialet från delstudie 1 består av 10 intervjuer med aktivister i fyra miljöorganisationer som arbetar med kärnkrafts- och kärnavfallsfrågor. Vidare har vi med oss en analys av organisationernas dokument i dessa frågor. Exempel på sådana dokument är remissvar och organisationernas egna skrifter. Slutligen kommer vi att dra nytta av en del material som vi har samlat in för våra respektive doktorsavhandlingar. Bartholdsson kommer att utnyttja bakgrundsmaterial om tjänstemäns arbete med miljöfrågor. Johansson kommer att nyttja bakgrundsmaterial om miljöaktivisters

engagemang i energifrågor. Fördelen med att använda material från de tidigare studierna är att vi har möjlighet att göra analyser på ett större material. Då vi inte tidigare har arbetat tillsammans i miljöfrågor innebär ett samarbetsprojekt dels att vi kan nyttja ett större empiriskt material, dels att vi kan analysera både nyttjat och outnyttjat material på ett sammantaget sätt utifrån delstudiens frågeställningar. Det nya material vi avser att samla in är av kvalitativ karaktär, i form av intervjuer och dokumentstudier.

1. Intervjuer med vindkraftsaktivister

Studien kommer att bestå av 10-15 intervjuer med vindkraftsaktivister i SERO, Naturskyddsföreningen, Miljöförbundet Jordens Vänner och Föreningen Svenskt Landskapskydd. Dessa intervjuer kommer att jämföras med tidigare intervjuer med kärnkraftsaktivister.

2. Dokumentstudier av miljöorganisationers arbete med vindkraftsfrågor

Vi kommer att studera olika dokument som organisationerna har producerat kring vindkraftsfrågor. Exempel på sådana dokument är remissvar, informationsmaterial och annat skriftligt material.

Baserat på likheterna mellan vindkraft och kärnkraft utgör de båda energikällorna ett bra underlag för jämförelse. Projektet *Engagemang och expertis* är uppdelat i tre delstudier. Denna ansökan rör den andra studien: *Engagemang och expertis – aktivisters betydelse i vindkrafts- och kärnkraftsfrågor*. Gemensamt för delstudierna är att de vilar på en aktörsanalys av energifrågor. I de första studierna fokuseras miljöaktivisters roll och i den tredje fokuseras tjänstemäns roll. Vidare undersöker vi om tidigare kunskap om eldsjälar och experters roll i miljöfrågor också går att applicera på aktörers roller i vind- och kärnkraftssatsningar. Detta förutsätter undersökningar av huruvida det finns eldsjälar i vind- och kärnkraftsfrågor. Medan tekniker och tjänstemän har certifierad expertis är det en öppen fråga huruvida miljöaktivisters engagemang baseras på kunskap och i så fall på vilken form av kunskap: certifierad och/eller erfarenhetsbaserad? Vidare är det av intresse att studera om aktivister uppfyller kriterierna på att vara eldsjälar i miljöfrågor.

Delstudie 1: *Engagemang och expertis – miljögruppers betydelse för kärnkraftsfrågan*

Denna delstudie består av en undersökning av de miljöorganisationer som har fått pengar av den statliga Kärnavfallsfonden för att följa Svensk kärnbränslehanterings AB:s (SKB) samrådsprocess i samband med lokaliseringen av det svenska kärnavfallet. I samrådsprocessen deltar SKB samt berörda parter som miljögrupper och kommuner. Att finna en lösning på kärnavfallsfrågan är viktigt för att kärnkraften ska fortsätta att ha hög legitimitet. De fyra organisationer som har fått stöd är Miljöorganisationernas kärnavfallsgranskning, Miljöörelsens kärnavfallssekretariat, Miljövännen för kärnkraft och Sveriges Energiföreningars Riksorganisation. Studien har påbörjats och kommer att pågå i tre månader heltid för båda sökanden.

Delstudie 2: *Engagemang och expertis - aktivisters betydelse i vindkrafts- och kärnkraftsfrågor*

Delstudien består av en komparativ studie av engagemanget och kunskapen kring vind- och kärnkraftsfrågor hos miljöaktivister. Som nämndes i inledningen ställs både krav på koldioxidfri energiproduktion och stabil tillgång till energi. I energidebatten nämns utbyggnad av både vindkraft och kärnkraft och det finns flera likheter mellan energislagen. Båda ses som miljövänliga samtidigt som de också väcker starkt engagemang, både bland förespråkare och bland motståndare. Samtidigt som många aktörer menar att det är en allmän fråga vilka energislag vi ska ha, hörs ofta argumentet att det är experter som ska besluta över energiproduktionen. På så sätt blir det av intresse att studera vilka aktörer som engagerar sig i energifrågor och vilken form av argument som de framför. De organisationer som vi studerar är Svenska Naturskyddsföreningen, Miljöförbundet Jordens Vänner och Sveriges Energiföreningars Riksorganisation. Urvalet baseras på att detta är tre organisationer vars medlemmar av tradition har engagerat sig i

energifrågor. Dessutom möjliggör detta en jämförelse mellan vind- och kärnkraftsengagemanget. Vidare studeras Föreningen Svenskt Landskapsskydd, som arbetar för att bevara naturen mot nyetableringar av vindkraftverk.

Då denna delstudie är en vidareutveckling av delstudie 1 kommer resultaten från dessa studier att jämföras. På så sätt möjliggörs en komparation mellan kärnkrafts- och vindkraftsaktivisters engagemang och kunskap. Delstudien beräknas att pågå tre månader heltid för båda sökanden och det är för denna studie vi söker bidrag från Göteborg Energis forskningsstiftelse.

Delstudie 3: Engagemang och expertis – om betydelsen av tjänstemäns och aktivisters deltagande i energifrågor

Denna delstudie består av en undersökning av tjänstemäns och aktivisters engagemang i energifrågor. I studien ingår tre sorters kommuner. Den första kategorin; Falkenberg, Gotland och Hultsfred, består av kommuner där Vattenfall projekterar för att bygga vindkraftsparker. Den andra kategorin består av kommuner som har kärnkraftverk och där Vattenfall projekterar för att bygga vindkraft. Dessa kommuner är: Varberg och Östhammar. Den tredje kategorin utgörs av Oskarshamn, som är intressant då den dels hyser kärnkraftverk, dels är granne till Hultsfred. Gemensamt för dessa kommuner är också att det finns lokala miljögrupper som arbetar för eller emot etablering av vindkraft eller kärnavfallslager. Utöver dessa lokala organisationer har aktivister i Svenska naturskyddsföreningen, Miljöförbundet Jordens Vänner, Sveriges Energiföreningars Riksorganisation och Föreningen Svensk Landskapsskydd engagerat sig i vindkrafts- och/eller kärnkraftsfrågor. De två första är väletablerade föreningar som har engagerat sig i miljöfrågor under en längre tid. Den tredje är en förening som specifikt inriktar sig på förnyelsebar energi. Den fjärde är en nationell paraplyorganisation för lokala opinionsgrupper mot vindkraftverk. På så sätt möjliggörs en jämförelse både mellan kommunala tjänstemäns och lokala aktivisters agerande samt en jämförelse mellan arbetet med två centrala energislåg.